

MAKTABLARDA ONA TILI DARSLARINING MOHIYATI VA ONA TILI DARSLARI JARAYONIDA O'QUVCHI NUTQINI O'STIRISHGA QO'YILADIGAN TALABLAR**Xusniya Do'salova Rustam qizi***Surxondaryo viloyati Jarqo'rg'on tumani 37-sonli umumta'lim maktabi.**Ona tili adabiyot fani o'qituvchisi.*

Annotatsiya: *Mazkur maqolada ona tili darslari mohiyati, ona tili darslarida nutq o'stirish nazariyasi, o'quvchilar nutqini o'stirishning mavjud ahvoli, ona tili darslarida nutq o'stirishning shakl va vositalari, nutq o'stirishda noan'anaviy usullardan foydalanish haqida batafsil bayon qilingan.*

Kalit so'zlar: *ona tili, nutq, mashg'ulot materiallari, til vositasi, yozma nutq, noan'anaviy usullar.*

Kirish:

Til o'qitishda til va nutq hodisalarining farqiga yetmaslik ko'pgina chalkashliklarni keltirib chiqarmoqda. Til va nutq tushunchalarini bir-biridan ilmiy asosda farqlash uni o'qitish metodikasi uchun katta ahamiyat kasb etadi. Chunki til birliklarining grammatik belgilarini, birikuvini va vazifasini bilishning o'zi mazkur tildagi nutqni egallash uchun yetarli emas. Asosiy maqsad tilning grammatik qurilishi asosida nutq faoliyatini egallash bo'lganligi sababli, mashg'ulot materiallarini tanlash, darslarni tashkil etish ishlari o'quvchi nutqini shakllatirish va rivojlantirishga qaratilishi lozim.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya:

Ona tili ta'limi bolalarning tafakkur qilish faoliyatini kengaytirishga, erkin fikrlay olishi, o'zgalar fikrini tinglashi, o'z fikrlarini og'zaki va yozma ravishda ravon bayon eta olishi, jamiyat a'zolari bilan erkin muloqotda bo'la oladigan ko'nikma va malakalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu o'rinda ona tili ta'limiga o'quv fani emas, balki butun ta'lim tizimini uyushtiruvchi ta'lim jarayoni sifatida qaraladi.

Chiroyli so'zlashni, savodli, to'g'ri narsani, o'z fikrini savodli va aniq bayon etishni bilmagan o'quvchilar bilimlarni muvaffaqiyat bilan o'zlashtira olmadi. Har bir insonning nutqi chiroyli, mukammal, talaffuzi aniq va ravon bo'lsa, fikrlash doirasi keng, idrok qilishi ham teran bo'ladi. Nutq orqali odamzot o'zining ichki hissiyotlarini bayon qiladi, nutq esa barcha insonlarda ham bir xilda to'la tuzilishi yoki shakllangan bo'lavermaydi. Boshlang'ich sinflardagi o'quvchilar lo'lidagi muammolar o'qituvchi va gaped yordamida yordam va turli yo'llar bilan rivojlantirilib boriladi. O'quvchilar yuqori sinflarga chiqqandan keyin e'tibor bergan bo'lsangiz aziz o'qituvchilar: ayrim o'quvchilar bilib narsasini ham aytib bera olmay qiynaladi. Mana shunday o'qituvchi o'sha o'quvchini e'tiborsiz qoldirmasdan sekin yo'lovchi savollarga tutib, u bilan biron bir mavzuda suhbat qurishga harakat qilishi kerak.

Nutq–kishi faoliyatining turi, til vositalari asosida tafakkurni ishga solishdir. Nutq o'zaro aloqa va xabar, o'z fikrini his-hayajon bilan ifodalash va boshqalarga ta'sir etish vazifasini bajaradi. Yaxshi rivojlangan nutq jamiyatda kishi faoliyatining muhim vositalaridan biri sifatida xizmat qiladi. O'quvchi uchun esa nutq maktabda muvaffaqiyatli ta'lim olish qurolidir.

Natijalar:

Yozma nutqning o'ziga xos xususiyatlaridan yana biri uni tekshirish, tuzatish, takomillashtirish mumkinligidir. Bu jihatdan u og'zaki nutqqa qaraganda ancha qulay imkoniyatlarga ega. O'quvchi yozma nutqdagi xato va kamchiliklar ustida ishlaydi, ularni bartaraf etadi, keyingi ishlarida bu xato va kamchiliklarga yo'l qo'ymaslikka intiladi. O'qituvchi shuni ham unutmash lozimki, ko'pincha o'quvchilar yozma ishlarda imlo va tinish belgilariga katta e'tibor berib, matnning mazmuni ustida yetarli ish olib bormaydilar.

Matnlarda ko'pincha mavzuga aloqasi bo'lmagan fikrlar ustunlik qilib, asosiy fikr e'tibordan chetda qoladi. Shuning uchun ona tili mashg'ulotlarida o'quvchilar diqqati faqat imlo va tinish belgilariga emas, balki bayon qilinayotgan fikrning asosli dalillarga ega bo'lishi, materialning to'g'ri joylashtirilishi, fikrning nutq sharoitiga mos holda to'g'ri bayon qilinishiga ham qaratilishi lozim. Ona tili mashg'ulotlarida shunday holatni vujudga keltirish lozimki, o'quvchi yaratgan matnidan qoniqish hosil qilsin. Bu uni o'z nutqini takomillashtirib borishga ilhomlantiradi. O'quvchilar mustaqil ravishda ijodiy fikrlasalar fikr mahsulini nutq sharoitiga mos ravishda og'zaki, yozma shakllarda to'g'ri, ravon ifodalay olsalar, demak, ona tili mashg'ulotlari samarali o'tgan bo'ladi.

Muhokama: Ko'pchilik o'quvchilar ijodiy fikrlash, fikr mahsuli og'zaki va yozma ravishda to'g'ri ifodalashga qiynaladilar; o'zbek adabiy tilining boy imkoniyatlarini nutqiy jarayonlarda qo'llay olmaydilar. Buning sabablarini aniqlash uchun bolalarning nutqiy taraqqiyotini belgilovchi omillar: ularning so'z boyligi, so'z va so'z birikmalaridan gapda o'rinli foydalanish mahorati, gapni grammatik jihatdan to'g'ri qurish malakalari, fikrni turli nutq uslublarida to'g'ri, ixcham, ravon, tushunarli bayon qilish ko'nikmalari kabilarni alohida-alohida tahlil qilishga to'g'ri keladi. Ona tili mashg'ulotlarida o'quvchilar nutqining rivojlanishini qiyinlashtirayotgan omillardan yana biri o'quvchilarning uyda, ko'chada yoki sinfdan tashqari paytlarda tojik, turkman, qirg'iz yoki boshqa tilda so'zlashib, maktabda o'zbek tilida o'qishidir. Etnografik ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, jumhuriyatimiz hududida juda ko'p tojiklar, turkmanlar, qirg'izlar, qozoqlar yashaydi. Ularning ko'pchiligi uyda tojik, qirg'iz va hokazo tilda so'zlashib, maktabda o'zbek tilida o'qishdi. Bu hol, shubhasiz, o'quvchilarda tilning boy imkoniyatlaridan foydalangan holda o'z fikrini erkin bayon qilish imkoniyatini chegaralaydi. Xulosa:

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki, o'quvchi nutqini rivojlantirish murakkab jarayon bo'lib, unga monelik qilayotgan omillar ham faqat ta'lim mazmuni yoki o'qituvchigagina bog'liq emas. Barcha imkoniyatlar to'laligicha ishga solinsagina fikrni

ogʻzaki va yozma ravishda toʻgʻri, ravon ifodalashga oʻrgatish jarayoni oson kechadi. Oʻquvchi nutqini rivojlantirishga keng yoʻl ochadi. Nutqda soʻzlarni takroriy qoʻllash, berilgan soʻzni uning maʼnodoshi, uyadoshi va qarama-qarshi maʼnoligi bilan almashtira olmaslik, maʼlum bir sohaga qarashli soʻzlar lugʻatini tuzishda uchraydigan qiyinchiliklar, shubhasiz, oʻquvchilarning soʻz boyligi yetarli emasligidan dalolat beradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Karima Qosimova va boshqalar “Ona tili oʻqitish metodikasi. Toshkent-2009.
2. S. Fuzailov, M. Xudoyberganova. Ona tili . T.: Oʻqituvchi, 2008.
3. Q. Abdullaeva, S. Rahmonbekova. “Ona tili darslari”. T.: Oʻqituvchi, 2004.
4. Safarova X. I “Ona tili va adabiyot darslarida ogʻzaki va yozma nutqni rivojlantirishning asosiy omillari”. Dars ishlanmasi.
5. A. Fulomov. Ona tili oʻqitish printsiplari va metodlari. T.: Oʻqituvchi, 2001.